

A KARTELL KÁRTÉRÍTÉSI PEREK AKADÁLYAI MAGYARORSZÁGON*

SZAMOSI KATALIN
ügyvéd, a Magyar Versenyjogi Egyesület elnöke

I. Bevezetés

Előadásom bevezetéseként először a kártérítés és a kárfelelősség általános fogalmkörével szeretnék foglalkozni. Ahhoz ugyanis, hogy a versenyjogi jogsérelem alapján okozott károk megtérítésének nehézségeit megítélhessük, meg kell ismerkednünk azokkal a különbségekkel, amit a magyar Polgári Törvénykönyv a deliktuális, azaz szerződésen kívül okozott, illetve a szerződés megszegésével, azaz a kontraktuális kár között tesz. Jelenleg mindkét kártípusra ugyanazok a szabályok vonatkoznak, és így a kár fogalmát is egységesen kezelik. A bírói gyakorlat már korábban megvonta a határokat a két fajta felelősség között. A legjelentősebb különbség, hogy míg a kontraktuális felelősségnél a kár bekövetkezését megelőzően fennállt a felek között valamely jogviszony (szerződés), addig a deliktuális felelősségnél csak valamilyen kötelező tiltó norma megsértése és az ezzel kapcsolatos kár bekövetkezése hozza létre a kapcsolatot. Mindkét kártérítési felelősségnél fennmarad a kimentési, azaz exculpációs lehetőség. Megfigyelhető az a tendencia, hogy a szerződésszegés kimentésére csak az ad lehetőséget, ha a kár bekövetkezte olyan el nem hárítható körülmény volt, amellyel a szerződéskötéskor számolni nem kellett. A Polgári Törvénykönyv koncepciójában éppen ezért már önálló kártérítési alakzatként szabályozzák a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősséget. A javaslat egyértelműen a szigorítás irányába hat, és a kimentést nagyon ritka esetben, csak akkor engedi meg, ha a szerződésszegő fél bizonyítja, hogy a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül álló el nem hárítható akadály okozta, amellyel a szerződéskötés idején nem kellett számolni.

Versenyjogi szempontból azonban nekünk a szerződésen kívül okozott károkért való felelősségnek a hatályos és a Ptk. koncepciójában javasolt változásaival kell

* A PKKE JÁK Deák Ferenc Továbbképző Intézet és Versenyjogi Központ 2007. június 8-án megtartott szakmai napján elhangzott előadás szerkesztett szövege.

foglalkoznunk. Az új kodifikációs javaslat a kártérítések I. címe alatt szabályozza a deliktuális felelősség általánosnak tekinthető alakzatát, a felelősségi szankciókat, a kártérítés módjára, mértékére vonatkozó rendelkezéseket. A II. cím tartalmazza a speciális felelősségű alakzatokat, a III. cím pedig a kártalanítási eseteket, és azokra vonatkozó ún. különös szabályokat. A kodifikációs javaslat bevezeti a károkozás általános tilalmát. „A törvény tiltja a károkozást, minden károkozás jogellenes, kivéve ha a törvény ettől eltérően rendelkezik.” Versenyjogi szempontból azt kell vizsgálni, hogy kedvezőbbé válnak-e a magánjogi kártérítési perek megindításának feltételei az új általános kárfelelősségi fogalommal. A hatályos jogszabály szerint ugyanis a kártérítési felelősség feltételeinél három tényállási elemnek kell együttesen fennfornni: a jogellenes magatartásnak, a kár bekövetkeztének és az okozati összefüggésnek. Jelenleg a károkozó mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az adott helyzetben elvárható. A koncepció szerint csak az esetben mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kár adott helyzetben elháríthatatlan volt. A jogellenesség azonban változatlanul előfeltétele marad a sikeres kártérítési kereseteknek. Jelen esetben ez azt jelenti, hogy a bíróságnak meg kell állapítani, hogy az alperes megsértette a kartelljogi szabályokat, vagy visszaélt piaci erőfölényével.

Összefoglalva a fentieket az új Ptk. koncepciója segíteni fogja a jogérvényesítést azaz, hogy elkülöníti a szerződésszegéssel, illetőleg a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályait, és bevezeti az általános károkozás tilalmának fogalmát.

II. Felperesi legitimáció problematikája

Sem hatályos jogunk, sem pedig a kodifikációs tervezet nem tartalmaz különleges szabályokat azokra a kártérítési ügyekre, melyek a kartelljogon, illetőleg a piaci erőfölénnyel való visszaélésen alapulnak. Az ismertetett anyagi jogi szabályozáson túl speciális eljárási szabályaink sincsenek ilyen jellegű jogviták eldöntésére, azaz sem szakbíróságok, sem speciális bírósági tanácsok nincsenek, melyeknek a kizárólagos hatáskörébe tartoznának ezek a jelentős gazdasági és egyéb, speciális ismereteket igénylő kérdések eldöntése.

Keresetet indíthat hatályos jogszabályaink szerint minden természetes és jogi személy, aki a kárt szenvedte. Kartelljogi perekben azonban nagyon gyakori, hogy a kár bekövetkezte nem a közvetlen károkozás következménye, hanem a károsult az értékesítési láncban egy további szereplő, esetenként a végfelhasználó.

A versenyjogi sérelem ugyanis, ha az például jogsértő áremelésben mutatkozik meg, nagyon gyakran továbbhárításra kerül az első ún. közvetlen károsult által, és az így továbbadott árral a közvetlen károsult saját kárát csökkentette, vagy éppen séggel megszüntette. A károkozás általános tilalmának következtében egyértelmű, hogy a közvetetett károsult közvetlenül perelheti a károkozót kárának megtérítése érdekében.

Felperesként jogosultak fellépni a jogszabály által feljogosított hatóságok.

A Gazdasági Versenyhivatal a Versenytvörvény 92. §-a alapján pert indíthat a fogyasztók polgári jogi igényeinek érvényesítése iránt az ellen, aki törvénybeütköző tevékenységével a fogyasztók széles körét érintő, vagy jelentős nagyságú hátrányt okoz. Ilyen jogosultsága van a Gazdasági Kamaráknak is.

A Ptké. 36/A. §-a szerint az ügyész keresetet indíthat a semmis szerződéssel a közérdekben okozott sérelem megszüntetése érdekében.

A fogyasztóvédelemről szóló CLX. törvény alapján a fogyasztóvédelmi hatóság indíthat keresetet a fogyasztói érdekeket jelentősen sértő tevékenységekkel szemben.

Ahhoz, hogy a fogyasztók a versenyjogi jogsérelem elszenvedése miatt keletkezett káraikat hatékonyan érvényesíthessék, a magyar jogrendszernek be kellene vezetni az ún. „class action” intézményét. Az Egyesült Államokban nagyon népszerű csoportkeresetek lényege, hogy egyszerre, egy keresetben tudják érvényesíteni kártérítési igényüket mindazok, akik az alperesek jogellenes magatartása miatt kárt szenvedtek. Az eljárási költségek gazdaságossága és a kártérítési csoportra kivetített kár mértéke nagyobb fokú elrettentést jelentene a kartellező cégeknek. Természetesen kidolgozásra vár a pertársaság kereteinek a megállapítása, és a megítélt kártérítés felosztásának elvei, melyre hatályos magyar jog nem ad választ.

III. A Versenyhivatal szerepe a magánjogi perekben

A magyar jogszabályok egyértelműen kettéválasztják a Gazdasági Versenyhivatal és a bíróságok hatáskörét. Míg a Gazdasági Versenyhivatal hatáskörébe tartoznak a kartelljogi esetek, az ezzel kapcsolatos kártérítési perek minden esetben a rendes polgári bíróságok útján érvényesíthetők. A magyar versenytörvényt módosító 2005. évi LXVIII. törvény mindemellett rendelkezik arról, hogy a polgári jogi igényeket közvetlenül a bíróság előtt lehet érvényesíteni a kartelljogi versenyszabályok és a piaci erőfölénnyel való visszaélés megsértése esetén.

A versenytörvény ezen módosításától kezdődően tehát beszélhetünk a magyar jogban az ún. „stand-alone” és „follow-on” perekről. Míg a „stand-alone” pereknél a kárt szenvedett fél a bírósághoz benyújtott keresetében kéri, hogy az antitruszt szabályokat megsértő fél fizessen kártérítést, addig a „follow-on” ügyeknél a versenyhatóság már kimondta a jogsértés tényét, azaz a piaci erőfölénnyel való visszaélést, vagy a kartell fennállását, és az erre alapított kereset már csak a kártérítés megállapítására és az arra való marasztalásra irányul. A „stand-alone” kereset előnye, hogy nem kell megvárnia a gyakran évekig húzódó versenyhatósági eljárást és az azt követő bírósági felülvizsgálati szakaszt, hanem rögtön a jogellenes magatartás felfedésekor indíthat keresetet az alperes a kár megállapítása iránt. Ugyanakkor az ilyen jellegű perek roppant nagy bizonyítási nehézségeket okoznak.

A versenyhatóságnak ugyanis a bizonyítékok feltárásában semmiféle szerepe nincs, és csak segítheti a felperes helyzetének megerősítését, különösen a jogellenes magatartás vonatkozásában. Ez a beavatkozás kizárólag az ‘amicus curiae’ szerepköre, mely a funkciójánál fogva is korlátozott. A felperes nem tudja a bizonyítékait az alperesnél begyűjteni, sőt gyakran egyáltalán nincs olyan helyzetben, hogy hozzájuthasson alperesi dokumentumokhoz.

Az ún. „follow-on” esetekben a versenyhatóság előzetesen már határozatot hozott, melyek hasznos információkat tartalmazhat a sikeres perindításhoz. A versenyhatóság döntése a jogalap tekintetében a bíróságot köti, és a verseny-felügyeleti eljárás során beszerzett bizonyítékok a perben döntő súllyal szerepelhetnek.

IV. A kármeghatározás nehézségei

A Polgári Törvénykönyvünk alapján főszabályként rögzíthetjük, hogy a károkozónak a károsult teljes kárát meg kell téríteni (Ptk. 355.§. (4) bekezdés). A kár meghatározása azonban fontos és alapos gazdasági számításokat igényel, amelynek magában kell foglalni a feltételezett piaci árakat, ezek alapján a hasznot és haszonképességet, és a feltételezett mennyiséget, amelyet zavartalan piaci viszonyok mellett értékesíteni lehetett volna. Jelen esetben tehát nem a klasszikus értéksökkenés és elmaradt haszon fogalmi körével kell a szakértőknek foglalkozni, hanem azoknak a konkrét károknak a megállapításával, melyek versenyt sértő magatartás következtében keletkeztek. Feltételezhető, hogy a kártérítési perben a bíróság nemcsak könyvszakértőt, hanem közgazdasági szakértőt is kirendel annak megállapítására, hogy jogsértés hiányában milyen piaci árak érvényesültek volna. Ezt a piaci helyzetet kell összehasonlítani a jogsértő magatartás következtében kialakult gazdasági viszonyokkal, és így a könyvszakértő véleményét alkothat a jogszerűtlen nyereségről és a kár összegéről.

A bizonyítás nehézségei közé tartozik, hogy a bíróság által kirendelt szakértőknek valamennyi iratot, beleértve pénzügyi mutatókat, nyilvános árlistákat, belső számításokat, stb. ismerniük kell ahhoz, hogy valós képet kapjanak a normális piaci viszonyok mellett működő árak és az ún. kartell-árak közötti különbségekről.

A bizonyítás egyik nehézsége az üzleti titkokat tartalmazó okiratok bizonyítékként való felhasználása. A versenyhatóság részére becsatolt okiratok egy részét a versenyeljárás során mind a versenyhatóság, mind a bíróság üzleti titokként kezeli, így harmadik személy, nevesül a károsult ezekhez nem férhet hozzá. A magyar jog nem ismeri a „discovery” intézményét, tehát a kártérítési ügyben eljáró bíróságok nincsenek felhatalmazva arra, hogy általánosan elrendeljék az összes releváns okirat bemutatását. Ezért a károsult gyakran alperesi üzleti titokra való hivatkozással, vagy pedig pusztán abból az okból, hogy nem tud az okirat létezéséről, nem tudja a kár összegének meghatározásához a megfelelő bizonyítékokat beszerezni. Elképzelhető lenne, hogy a kártérítési bíróságok a versenyügy lezárása után felülvizsgálhassák az üzleti titokként kezelt okiratok további titkosságának kérdését, vagy a szakértők részére hozzáférést engedne a bíróság a károkozó társaságok valamennyi releváns dokumentumaihoz.

A kár meghatározásának objektív nehézsége volt a bizonyítékok feltárása, míg szubjektív nehézsége az alperes védekezése. A legvalószínűbb ugyanis, hogy a károkozó vitatja a jogellenes magatartás és a kár közötti okozati összefüggést. Ezen kívül a legkézenfekvőbb védekezés a kár áthárításának bizonyítása. Ehhez az alperesnek azt kell sikeresen igazolnia, hogy a felperes haszna ugyanakkora maradt, mint hogyha a jogellenes versenysértő magatartás nem következett volna be. Ellenben a kár áthárításán alapuló védekezés nem lesz sikeres, ha a sérelmet szenvedett felperes be tudja bizonyítani, hogy jogsértés hiányában nagyobb profitra tett volna szert, tehát a tényleges káron (damnum emergens) felül az elmaradt haszon (lucrum cessans) is a kártérítés körébe tartozik.

További védekezése lehet alperesnek, hogy az elmaradt profit, a kár bekövetkezése, nemcsak a kartell hatása, hanem más gazdasági tényezők, vagy a károsult saját magatartása, pl. az indokolatlanul magas üzemi költségei okozták.

Ha a közvetlen károsult a kárát áthárította a láncolatban következő szereplőre, alkalmasint a végfelhasználóra, akkor a károkozó nem kötelezhető a közvetlen károsult kárának megtérítésére. Ennek indoka többek között az, hogy a jogsértés miatt a közvetett károsult is jogosult fellépni, és egy sikeres kártérítési per esetén a jogsértő fél köteles a teljes kárt megtéríteni. Nyilvánvaló, hogy igazságtalan lenne a jogsértő féllel szemben, ha kétszer kellene megfizetni a kárt, azaz egyszer azzal szemben, aki a kárt áthárította és a láncolatban következő tényleges károsulttal szemben is. Így sérülne a 'ne bis in idem' alapelv is, mely szerint kétszer nem lehet „büntetni” valakit.

V. Semmisség és a kártérítés viszonya

A versenytörvény 2005. november 1-jével megváltoztatta azon szabályt, mely kizárta, hogy a bíróságok megállapítsák a kartell-tilalom, vagy a piaci erőviszonnal való visszaélés tilalmát. Korábban tehát a semmisségi keresetek tárgyalására, és kártérítés megítélésére csak akkor volt lehetőség, ha a jogsértés tényét a Gazdasági Versenyhivatal már megállapította. Ez a helyzet megváltozott a törvényt módosítással, és nincs akadálya annak, hogy a bíróság kimondja valamely szerződés semmisségét azon az alapon, hogy az sérti a versenytörvénybe foglalt kartell-tilalmat, illetve piaci erőfölényt valósít meg. Célszerű megoldásnak tűnik azonban, hogy a bíróság a semmisségi per tárgyalását a versenyfelügyeleti eljárás megindítására figyelemmel felfüggeszti. A gyakorlatban vélhetően a leggyakoribb az a kereseti kérelem, melyben a felperes kéri a bíróságtól annak megállapítását, hogy valamely szerződés teljes egészében, vagy részben semmis, mert az versenyjogi tilalomba ütközik. A bíróság ekkor kimondhatja a szerződés teljes, vagy részleges érvénytelenségét, így a semmisségre hivatkozó fél mentesül a szerződésből fakadó kötelezettségek alól. A semmisség ugyanis objektív következmény, még attól sem lehet függővé tenni, hogy a semmisségre hivatkozó fél sem járt el megfelelő módon.

Feltehetően egyre több olyan perrel fogunk találkozni, melyben valamely fél alperesi pozícióban védekezik azzal, hogy a szerződés egésze, vagy egy része a versenyjogi szabályokba ütközik, s a szerződés teljesítését ezért tagadta meg.

Ha a semmisség és a kártérítés viszonyát a versenyjog viszonylatában vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy mindkettőnek azonos a gyökere, mégpedig azon jogellenes magatartás, amely a versenyjogi normák megsértéséből ered. A jogellenes magatartásnak tehát két következménye is lehet: objektív következmény a szerződés semmissége, szubjektív a kártérítési kereset benyújtása.

VI. A magánjogi igényérvényesítés és az engedékenységi politika egymásra gyakorolt hatása

A nemzetközi gyakorlat pozitív eredményei alapján Magyarországon is bevezetésre került az engedékenységi politika, mint a titkos kartellek feltárásának szinte egyetlen lehetséges módja. A kartell először feltáró fél mentesül a versenyjogi következmények alól, adatai üzleti titokvédelem alatt állnak és a méltányossági kérelem adataihoz harmadik személy nem férhet hozzá. Természetesen a méltányossági elv a versenyeljárásban érvényesül, ez a kartellban egyébként résztvevő fél polgári jogi fele-

lősségét nem zárja ki. A polgári jog általános szabályai szerint a kárt mindazoknak meg kell téríteni, akiknek magatartása következtében az bekövetkezett. Az egyetemleges felelősség tehát kiterjed a kartell valamennyi tagjára, beleértve az egyébként engedékenységi politika alapján mentesülő felet is. Kérdés tehát, hogy a kartellban részt vevő fél számba veszi-e az előnyök és hátrányok mérlegelésénél a kártérítés-fizetési kötelezettségét, amikor egy kartellról a versenyhatóságnak feltáró bejelentést tesz. Egyértelműbben feltéve a kérdést, vajon nem hátráltatja-e az engedékenységi politikát a polgári jogi felelősség alapján fizetendő kártérítés „réme”. Ezen valós veszély ismeretében európai jogalkotók foglalkoznak azzal a gondolattal, hogy bevezetik – az egyébként általuk nem szívesen követett – amerikai példát, melyben a kártérítés a kár háromszorosának mértéke, és ez a kartellt feltáró fél esetében egyszeresére csökkenthető. Hatályos jogszabályaink mellett nehezen képzelhető el ez a megoldás, de célszerűnek tartanám, hogy az egyetemleges marasztalás helyett a kartell-tagokkal szemben felróhatóságuk arányában kerülne sor marasztalásra, és a kartellt feltáró fél esetében a Bíróságnak joga lenne a kártérítés mértékét enyhíteni. Teljes körű mentesülésről természetesen nem beszélhetünk, de ebben az esetben is érdeke lenne a kartell tagjának, hogy feltárja a jogsértést, és ezzel megakadályozza a kartell további működését.

Jelenleg azonban csak bízni tudunk abban, hogy önmagában a magánjogi jogérvényesítés jogi lehetősége nem riasztja vissza a kartell bűnbánó tagját attól, hogy méltányossági kérelemben feltárja a tényeket a versenyhatóságnak. Nem szabad elfelejteni azonban, hogy az engedékenységi politika nem foszthatja meg a kártérítésre jogosultakat sem a kártérítéstől, sem pedig az egyébként engedékenységi politika alá eső kartelltag iratainak megismerésétől.

Befejezésül szeretném, ha az itt hallottak alapján valamennyien azt a következtetést vonnák le, hogy a magánjogi jogérvényesítés kitaposatlan, de járható út minden felkészült jogász számára, mert a mai magyar jogi környezet és a magyar bíróságok alkalmasak az ilyen jellegű jogviták eldöntésére. Célszerű azonban az első, még precedens értékű pereket a verseny-felügyeleti eljárás befejezését követően, azaz „follow-on” eljárásként, közvetlen károsultként a kartell valamennyi tagjára megindítani.

Várjuk az első tapasztalatokat és remélem, hogy pár év múlva már a bírói gyakorlat tanulságairól fogok tudni Önöknek beszélni.

Köszönöm figyelmüket.

Források

1. A Magyar Versenyjogi Egyesület 2006. évi jelentése a Versenyjogi Liga 2006. évi Amszterdami konferenciájára. A tanulmány készítői: Hegymegi-Barakonyi Zoltán, Budai Judit, Fejes Gábor és Szamosi Katalin.
2. CSÉPAI BALÁZS – SZATMÁRY ISTVÁN: Magánjogi jogérvényesítés lehetőségei a versenyjogba ütköző magatartásokhoz kapcsolódóan. In TÓTH TIHAMÉR (SZERK.): *A versenyjog aktuális kérdései*. Budapest, 2005.
3. Az új Ptk. koncepciója. Magyar Közlöny 2002/15/II.